

سناریوهای محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران و راهبردهای کنش فعال

سعادت آقاجانی^۱

ابراهیم متقی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۳/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۹/۱۰

چکیده:

محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران به دلیل مداخله جویی قدرت‌های فرامنطقه‌ای، اشاعه تروریسم، افراط‌گرایی تکفیری و وهابی، دولت‌های ضعیف و ورشکسته و جنایات سازمان‌یافته، مسابقه تسلیحاتی در منطقه، دولت‌های ضعیف و بحران اقتدار یکی از دشوارترین محیط‌های امنیتی است. مسئله اصلی آن است که در محیطی این چنینی که از یک سو، مهم‌ترین بحران‌ها، موضوعات و مسائل امنیتی بین‌المللی در آن جریان داشته و از سوی دیگر، بازیگری مانند جمهوری اسلامی ایران با مختصات منحصر به فرد خود در سطح بین‌الملل که دائماً نظام سلطه جهانی به رهبری ایالات متحده را به چالش می‌کشد، باید بدانند چه نوع کنش و اقداماتی را در حداکثری کردن امنیت و منافع کشور اتخاذ نمایند.

این مقاله بر اساس شیوه آینده‌پژوهی و تکنیک سناریونویسی، یافته‌های میدانی از رهنمودهای مقام معظم رهبری، اسناد بالادستی کشور، دیدگاه متولیان امنیت ملی و جامعه‌نخبگی و خبرگی، سناریوهای چهارگانه تقابلی، تراحمی، چالشی و همگرایی را در قبال محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران ترسیم می‌کند و با بهره‌گیری از گفتمان ولایت فقیه و توصیه‌های نخبگان محیط امنیتی کشور، راهبردهای کنش فعال را بر مبنای مؤلفه‌های شش‌گانه سیاسی-امنیتی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و فناوری تدوین می‌نماید. ارکان راهبردها مبتنی بر دو عنصر محوری «مقاومت» و «نفوذ» و در دو وجه آفندی و پدافندی استوار بوده که به منظور حفظ قدرت رقابت و گسترش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در محیط امنیتی و منطقه غرب آسیا طراحی شده است؛ و نهایتاً در نظارت راهبردی کوشیده می‌شود با استخراج شاخص‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و فناوری، روندها و عدم قطعیت‌های تعیین‌کننده و حیاتی در محیط امنیتی جمهوری اسلامی را در معرض پایش و نظارت دائم قرار دهد. وضعیت هر شاخص نیز گویای آن است که محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران به کدام یک از سناریوهای چهارگانه نزدیک‌تر بوده و کدام راهبرد باید بکار بسته شود.

کلیدواژه‌ها: سناریو، آینده‌پژوهی، راهبرد، محیط امنیتی، مقاومت و نفوذ

^۱- دانش آموخته دوره دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) saadataghajani@gmail.com

^۲- استاد علوم سیاسی دانشگاه تهران emottaghi@ut.ac.ir

مقدمه: محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران را باید از پویاترین و فعال‌ترین مناطق در عرصه روابط بین‌الملل برشمرد. منطقه ای که با بحران‌های متعدد و تصاعد یابنده عجین است. شاخص‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی و همچنین الزامات ژئوپلیتیکی منطقه، زمینه مداخله جویی بازیگران فرامنطقه‌ای را موجب شده و به افزایش میزان نوسانات قدرت در حوزه‌های امنیتی ایران انجامیده است. درک الزامات و مقتضیات محیط امنیتی کشور تأثیر مستقیمی در رویکردهای منطقه ای و سناریوهای آتی در ترسیم این محیط خواهند داشت. جایگاه محوری ایران در محیط پیرامونی‌اش، شکل‌دهی محیط امنیت پیرامونی جمهوری اسلامی ایران، مستلزم لحاظ تمامی عوامل، شاخص‌ها و مؤلفه‌های مرتبط با اتخاذ استراتژی‌های فعال و فراگیر است. (غرایاق زندی، ۱۳۸۷: ۱۸-۱۷)

مسئله اصلی تحقیق آن است که **اول اینکه** در محیطی که از یک سو، مهم‌ترین بحران‌ها، موضوعات و مسائل امنیتی بین‌المللی در آن جریان داشته و از سوی دیگر، بازیگری مانند جمهوری اسلامی ایران با مختصات منحصربه‌فرد خود در سطح بین‌الملل که دائماً نظام سلطه جهانی را به چالش می‌کشد، چگونه راهبردها، کنش‌ها و اقدامات خود را در حداکثری کردن منافع امنیت ملی طراحی نماید. **دوم اینکه** تنوع و گستردگی موضوعات راهبردی و عدم آمادگی قبلی در سطح ملی ممکن است موجب بروز رفتارهای واکنشی و انفعالی از سوی تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران در قبال موضوعات مهم و حیاتی در محیط امنیتی گردد که تبعات منفی بر منافع امنیت ملی داشته باشد. **سوم اینکه** نظام سلطه به دنبال تثبیت و هنجارسازی هژمون نظم سلطه و تقویت جبهه سازش در منطقه است. **چهارم اینکه** برخی از بازیگران منطقه ای که در اردوگاه سازش تعریف می‌شوند، به دنبال آن هستند که منافع امنیت ملی جمهوری اسلامی را به چالش بکشند؛ بنابراین، کشور نیازمند طراحی سناریوها و راهبردهایی چندوجهی بوده که در شرایط گوناگون پاسخگو باشد. **پنجم اینکه** جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان چالش‌گر نظام سلطه، برای توسعه رویکرد و گفتمان خود در محیط امنیتی نیازمند آن است که به تولید و ترویج ادبیات و هنجارسازی در این محیط پرداخته و با آینده‌نگری و طراحی سناریوهای موردنظر، آینده مطلوب خویش را در محیط مذکور رقم زند.

در باب **اهمیت** موضوع باید گفت که با طراحی راهبردهای کنش فعال، این امکان فراهم می‌شود تا مبانی نظری و عملی جمهوری اسلامی ایران و دکترین و ادبیات مقاومت در برابر نظام سلطه، هنجارسازی گردد. (متقی، ۱۳۸۷) تدوین راهبردهای کنش فعال این امکان را فراهم می‌سازد که بتوان رویکرد اسلامی و انقلابی را برای تقویت گفتمان رهبری (مدظله‌العالی) در سطح محیط امنیتی اشاعه نمود و بازیگران و قدرت‌های بزرگ در تدوین راهبردهای امنیتی خود بیش از پیش به روش‌های

آینده‌پژوهانه و سناریونویسی روی آورده‌اند.

در خصوص ضرورت موضوع می‌توان گفت: هنوز الگوی امنیتی غالبی بر اساس رویکرد آینده‌پژوهانه سناریونویسی تدوین و مصوب نشده است؛ (شاکری، ۱۳۸۶: ۱۱۳) عدم طراحی راهبردهای کنش فعال بر اساس رویکرد آینده‌پژوهانه و سناریو، موجب می‌شود توان نظری و عملی راهبردی در جمهوری اسلامی ایران کاسته شود؛ (Hadian, et.al 2011:13-55) عدم اهتمام به تدوین کنش فعال در محیط امنیتی بر مبنای سناریو موجب می‌شود که رهبری نظام سلطه یک‌طرفه به تولید و نشر ادبیات و دکترین خود بپردازد این موضوع به تدریج موجب می‌شود که توان نرم افزاری جمهوری اسلامی در این حوزه کاهش یابد.

هدف اصلی تحقیق «دستیابی به راهبردهای کنش فعال در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران» بوده و اهداف فرعی شامل این موارد می‌گردد: «اکتشاف نسبت به شرایط محیط منطقه ای و جهانی جمهوری اسلامی ایران در آینده نزدیک؛ شناسایی چالش‌ها و تهدیدات در محیط امنیتی؛ شناسایی روندها و عوامل تأثیرگذار، عدم قطعیت‌ها و سناریوهای محتمل در محیط امنیتی کشور؛ شناسایی سناریوها و راهبردهای بازیگران متخاصم و رقیب در محیط امنیتی کشور؛ تولید و ترویج ادبیات مقاومت در محیط امنیتی جمهوری اسلامی با بهره‌گیری از گفتمان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و پرسش‌ها نیز متناسب با اهداف تنظیم شده است.

مفروض تحقیق بر این نکته متمرکز است که «راهبردهای متخذه از سوی جمهوری اسلامی ایران به‌گونه‌ای خواهد بود که امکان رقابت مؤثر و یا حتی برتری کشور را در گستره محیط امنیتی فراهم سازد. رویکرد غالب گفتمان ولایت فقیه، امکان کنش فعال مبتنی بر مقاومت و نفوذ در محیط امنیتی را فراهم آورده و کنش فعال جمهوری اسلامی ایران، در جهت افزایش سطح توانمندی بازیگران محور مقاومت در مقابله با سیاست‌های استکبار و نظام سلطه در استیلا بر منابع کلیدی جهان اسلام خواهد بود. کنش فعال در محیط چالشی، پویا، پیچیده و بی‌ثبات غرب آسیا تنها با مقاومت، صیانت و حفاظت از همه ظرفیت‌های حضور و قابلیت‌های نفوذ در منطقه مقدور است.»

مبانی نظری تحقیق:

پیشینه و سابقه پژوهش: ویژگی بیشتر پژوهش‌های انجام شده حاکی است که غالباً متأثر از ادبیات حاکم و رویکرد هژمون نظام سلطه بوده، به علاوه، تحقیقات انجام شده متأثر از سناریوهایی بوده که در بهترین شرایط، سیاست‌ها و رفتارهای واکنشی را مدنظر داشته و نهایتاً اینکه در راهبردهای طراحی شده در رساله‌ها و مقالات، اغلب بر مبنای سوات و چهار محور فرصت، تهدید، قوت و ضعف هستند. در باب افتراق تحقیقات انجام شده باید گفت که شیوه‌های سنتی تدوین راهبرد از جمله

سوات در شرایط متغیر و پویای منطقه ای پاسخگو نیست و نیاز به شیوه ای است که بتواند، منعطف و چاره‌ساز باشد. جنبه سناریوپردازی بومی و ملی در طراحی راهبردهای مرتبط با محیط امنیتی که آینده‌های نزدیک را پوشش دهد، مغفول مانده است؛ بنابراین، ضروری است که محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، با رویکردی نو و آینده‌پژوهانه و مبتنی بر سناریو مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. اکنون با شکل‌گیری هندسه جدیدی از قدرت در نظام بین‌الملل مواجه هستیم که به تعبیر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مقطع پیچ تاریخی قرار داشته و در آینده نزدیک، منشأ تحولات عظیمی در صحنه بین‌الملل بوده و معادلات جهانی را تغییر می‌دهد. وجه تمایز و نوآورانه این تحقیق انشاء الله می‌کوشد با رویکردی آینده‌پژوهانه و مبتنی بر ادبیات ولایت فقیه با دستیابی به سیاست‌ها و راهبردهای کنش فعال، کشور را از بنیان‌های نظری و عملی متناسب و شایسته برخوردار سازد. (آقاجانی، ۱۳۹۵: ۳۰)

متغیرها و تعاریف عملیاتی تحقیق: دو متغیر اصلی این تحقیق شامل «**راهبردهای کنش‌های فعال**» متغیر وابسته و «**محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران**» متغیر مستقل است که متغیر دوم از تعریف سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ وام گرفته و شامل مناطق و کشورهای پیرامونی می‌گردد. (سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران، افق ۱۴۰۴) تعاریف عملیاتی شامل: **کنش فعال** به نپذیرفتن وضعیت تحمیلی موجود و تلاش در جهت انجام تغییرات مطلوب در سطوح راهبردی مبتنی بر رویکرد و گفتمان رهبری (مدظله‌العالی) تعبیر می‌گردد. **راهبرد امنیت ملی** به مفهوم شکل‌دهی به آینده و مهندسی کردن تحولات و رفتارهای امنیتی در گستره منطقه ای و جهانی و در سطح چگونگی تعاملات با دیگر بازیگران و قدرت‌ها است. در این رویکرد، راهبرد امنیت ملی به تلاشی آینده‌نگر، برنامه‌ریزی شده، همه‌جانبه برای صیانت از منافع امنیت ملی کشور تبدیل شده که بر ویژگی‌هایی چون حضور فعال و نفوذ استوار است؛ و **محیط امنیتی**؛ به محیط پیرامونی با جغرافیا و مرزهای سیاسی و یا عقیدتی مشخص و حضور فعال بازیگران تأثیرگذار برخوردار از منافع امنیت ملی، دارای مؤلفه‌های امنیتی شده و شاخص‌های همکاری، رقابت، تعارض، تعهد، وابستگی، سلطه، نفوذ، هژمون و انزوا که در این محیط کارکرد می‌یابد.

چارچوب نظری:

رویکرد کنش فعال در آموزه‌های دینی: در مباحث دینی، کنش فعال دربردارنده ضوابط و معیارهایی است که فهرست‌وار بنیان و جان‌مایه تحلیل مبانی رفتار کنشی در محیط امنیتی بر پایه صبر و استقامت و پایداری، صیانت از مرزهای عقیدتی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، اتخاذ رویکرد جهادی، دعوت (صدور معنوی ارزش‌های انقلاب اسلامی)، قاعده نفی سبیل، شکل‌گیری جامعه منتظر مهدوی، تقدم در روابط با مسلمانان و برقراری روابط مسالمت‌آمیز با غیرمسلمانان صلح‌طلب استوار است.

کنش فعال از منظر امام خمینی (رحمه الله علیه)؛ مبدع گفتمان مقاومت اسلامی: در اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمه الله علیه) قرآن کریم، سنت رسول الله (صلی الله علیه) و سیره ائمه اطهار و اهل بیت (علیهم السلام) تأثیر ساختاری و بنیادین در جهت گیری کنشی ایشان داشته (بی نام، ۱۳۸۹) که برآیند آن‌ها در اثر ترکیب و تطبیق با شرایط تاریخی و تحولات اجتماعی و سیاسی دوران معاصر، مجموعه‌ای غنی برای کنش فعال فراهم آورده است؛ این پیکره واحد، مرجع نوینی برای گفتمان و کنش مقاومت اسلامی شناخته می‌شود. (مسئله ۲۸۳۵- توضیح المسائل امام خمینی) تحلیل و بررسی سیره و روش امام خمینی (رحمه الله علیه) نشان می‌دهد که ایشان راهبردهای زیر را در ترویج گفتمان مقاومت و مبارزه علیه نظام سلطه در دستور کار قرار داده بود:

احیای اسلام سیاسی به‌عنوان مکتب جامع و جهانی (احیای اسلام سیاسی)؛ (امام خمینی (ره)، ۱۳۶۸) گسترش الگوی عدالت‌خواهی و روحیه ظلم‌ستیز؛ (امام خمینی (ره)، جلد ۱۴: ۸۸) احیای روحیه از خودگذشتگی و شهادت‌طلبی؛ (امام خمینی (ره)، جلد ۷: ۳۷) نفی نظام سلطه لیبرال-دمکراسی غربی؛ (امام خمینی (ره)، جلد ۶: ۴۹۱) برجسته‌سازی مبارزه با رژیم صهیونیستی و پیگیری آرمان فلسطین؛ (امام خمینی (ره)، جلد ۹: ۲۶۷) پیگیری وحدت اسلامی و تشکیل امت واحده جهانی؛ (امام خمینی (ره)، جلد ۹: ۳۳۸) حمایت و پشتیبانی معنوی از صدور انقلاب به سایر کشورها (تحول و بیداری اسلامی). (امام خمینی (ره)، جلد ۱۷: ۱۹۱)

در یک جمع‌بندی باید گفت که با وقوع انقلاب اسلامی و ظهور امام خمینی (رحمه الله علیه) به‌عنوان یکی از چهره‌های دگرگون‌ساز و تحول برانگیز جهان که با ارائه اسلام اصیل با رویکرد نوین و بازتعریف مجدد آن، نقش اصلی را در خیزش گفتمان انقلاب اسلامی و اسلام سیاسی در مقابله با نظام سلطه ایفا نمود و آن را به الگویی ماندگار در مقاومت در برابر مستکبرین تبدیل نمود.

۱۴- امام خامنه ای (مدظله‌العالی)؛ الگوسازی خیزش علیه نظام سلطه جهانی

در کنار رویکرد امام خمینی (رحمه الله علیه)، نقش تعیین‌کننده تداوم انقلاب اسلامی، رهبری امام خامنه ای (مدظله‌العالی) است که با اتخاذ رویکردهای فعال و کنشی، نظام سلطه را با چالش روبرو می‌سازد. (حشمت زاده، ۱۳۸۵: ۲۹۱) (دکمچیان، ۱۳۸۳: ۲۲) از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برخی از سرفصل‌های راهبردی بر مبنای رویکرد مقاومتی در مقابله با نظام سلطه حاکم در محیط امنیتی چنین برشمرده می‌شود:

تولید و توسعه قدرت ملی (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در مراسم بیست و پنجمین سالروز

رحلت حضرت امام ۱۳۹۳/۰۳/۱۴)

حرکت به سمت تشکیل تمدن نوین اسلامی (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در جمع مردم آذربایجان ۱۳۹۳/۱۱/۲۹)

مقابله با نفوذ و به چالش کشیدن آمریکا و رژیم صهیونیستی (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار اعضای مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام و اتحادیه‌ی رادیو و تلویزیون‌های اسلامی ۱۳۹۴/۰۵/۲۶)

نرمش قهرمانانه، نماد عقلانیت در تحقق تمدن عظیم اسلامی (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار پنجاه هزار فرمانده بسیج سراسر کشور ۱۳۹۲/۰۸/۲۹)

بازدارندگی و حفظ قدرت پاسخگویی (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با پنجاه‌هزار فرمانده بسیج ۱۳۹۲/۰۸/۲۹)

بسط گفتمان انقلاب اسلامی و اشاعه الگوی مردم‌سالاری دینی (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار مسئولین اجرائی استان کرمانشاه ۱۳۹۰/۰۷/۲۸)

تداوم سیاست خارجی مبتنی بر عزت، حکمت و مصلحت شامل: پافشاری بر استیفای حقوق ملی در سطح بین‌المللی (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در در شانزدهمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد ۱۳۹۱/۰۶/۰۹)، پشتیبانی از مردم فلسطین و دیگر مظلومین و مستضعفین (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی «زنان و بیداری اسلامی ۱۳۹۱/۰۴/۲۴)، پیگیری دیپلماسی وحدت اسلامی در چشم‌انداز تشکیل امت واحد اسلامی (انتصاب حجت‌الاسلام‌والمسلمین اراکی به سمت دبیر کلی مجمع تقریب مذاهب اسلامی ۱۳۹۱/۰۴/۲۴)، برقراری روابط دوستانه و مسالمت‌آمیز با کشورهای دوست (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار فرماندهان و جمعی از کارکنان نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۱۱/۱۹)، حضور فعال در مناسبات دیپلماتیک (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از مسئولان وزارت امور خارجه ۱۳۸۳/۰۵/۲۵)،

مقابله با حضور نظامی بیگانگان در منطقه (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در پایگاه نیروی دریایی ارتش در بندرعباس ۱۳۹۰/۰۵/۰۱)

برقراری صلح، ثبات و امنیت منطقه ای (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار مسئولان نظام و میهمانان خارجی در بیست و پنجمین کنفرانس وحدت اسلامی ۱۳۹۰/۱۱/۲۱)

توسعه جغرافیای امنیتی با تبدیل آرمان فلسطین به اولویت اصلی جهان اسلام (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در در کنفرانس حمایت از انتفاضه فلسطین ۱۳۹۰/۰۷/۰۹)

فرصت شناسی در حمایت از بیداری اسلامی و توسعه جغرافیای امنیتی (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با کارگزاران نظام ۱۰/۰۸/۱۳۹۱)

روش شناسی: با توجه به موضوع و هدف پژوهش، نوع تحقیق کاربردی- توسعه ای است. این پژوهش از آنجا که مورد استفاده دستگاهها و نهادهای حاکمیتی سیاسی و امنیتی کشور است، پژوهشی کاربردی بشمار رفته و از سویی، چگونگی دستیابی به راهبردهای کنش فعال در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران مورد مطالعه قرار گرفته، در زمره تحقیقهای توسعه ای تلقی می شود. بر اساس رویکرد تلفیقی، روش تحقیق موردی- زمینه ای مناسبترین روش تشخیص داده شد. ابتدا بر مبنای ادبیات ولایت فقیه پیرامون محیط امنیتی جمهوری اسلامی، رهنمودها و مواضع اعلامی امام خامنه ای (مدظله العالی) در خصوص محیط امنیتی ارزیابی و تحلیل شده و یافتهها و دادهها بر اساس این تحلیل شناسایی، استخراج اکتشاف و طبقه بندی گردید. در مرحله بعدی تحقیقات یعنی دستیابی به راهبردهای کنش فعال بر اساس روش آینده پژوهی^۱ و تکنیک سناریونویسی^۲ صورت گرفته است.

تکنیک سناریونویسی با الهام گیری از کوشش شبکه جهانی کسب و کار (جی.بی.ان.)^۳ توسط شرکت نفتی شل انجام می شود. مرحله نخست، شناسایی حیطه یا قلمرو موضوع و مسئله اصلی است. (شوئنکر و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۳) که از نظر بُعد زمانی، وضعیت محیط امنیتی جمهوری اسلامی تا آینده نزدیک، حداکثر ۵ سال آتی لحاظ شده و به لحاظ بُعد مکانی منطقه آسیای جنوب غربی، مدنظر است. مرحله دوم شناسایی و مطالعه نیروهای کلیدی در قلمرو تحقیق است مرحله سوم، فرآیند برنامه ریزی راهبردی را بکار می اندازد. (همان، ۵۴) در هسته این مرحله، یک پیمایش (پرسشنامه باز و پرسشنامه بسته) قرار دارد که دیدگاه کارشناسان در مورد عوامل شکل دهنده محیط امنیتی در زمان حال و آینده، شناسایی و تجزیه و تحلیل می شود. مرحله چهارم دربردارنده رتبه بندی عوامل کلیدی و نیروهای پیشران بر مبنای دو معیار میزان تأثیرگذاری و میزان عدم قطعیت^۴ است. (همان، ۵۵-۵۴) هر عامل با توجه به تأثیر آن بر عملکرد بازیگران و سطح عدم قطعیت آن را در مقیاسی از یک تا پنج که در آن یک نمایانگر «پایین ضعیف» و پنج نمایانگر «بالا قوی» است، امتیاز دهند. با کمک این عوامل می توان تغییرات ممکن در محیط و نیز نقاط کور و یا علائم ضعیف را شناسایی کرد. مرحله پنجم به نحوه شکل گیری سناریوها در محیط امنیتی مرتبط می شود. در مرحله ششم بر اساس مضامین سناریوهای طراحی شده، راهبردها تدوین می شود و سپس با انتخاب شاخصها میزان قطعیت پذیری سناریوها

¹ Futures Study

² Planning scenario

³Global Business Network (GBN)

⁴Uncertainty

نشان داده شده و برنامه ریزان را در پایش رویدادها و چگونگی تأثیر احتمالی آنها بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران یاری خواهند کرد.

جامعه آماری بر اساس تکنیک سناریونویسی، آن دسته از کارگزاران متولی (ذی‌نفعان) را دربرمی‌گیرد که در حوزه مسایل امنیتی، سیاست خارجی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و فناوری تأثیرگذار بر محیط امنیتی دارای شناخت کامل و آگاهی کافی باشند در تخمینی که به کمک چند نفر از صاحب نظران انجام شد، جامعه آماری حدود ۲۵۰ نفر برآورد شد. **حجم نمونه** در این تحقیق، از آنجا که جمعیت ذی‌نفعان، با توجه به سیاسی و امنیتی بودن و حساس بودن موضوع، بسیار محدود بوده و بر اساس تخمین که به چند تن از صاحب نظران این حوزه صورت گرفته، شامل ۶۷ نفر گردیده است. **گردآوری** به دو صورت روش کتابخانه‌ای از منابع مورد نظر مانند سخنرانی، نوشته‌ها، تدابیر، مجموعه تقریرات مباحث روش‌شناسی محیط امنیتی و مدیریت راهبردی، پایان‌نامه‌های مرتبط، کتب علمی، آرشیو مؤسسات معتبر پژوهشی، فصلنامه‌ها، کتابخانه‌های تخصصی با استفاده از ابزار فیش و به روش میدانی و با استفاده از ابزارهای پرسش‌نامه باز و مصاحبه خبرگی و پرسشنامه بسته گردآوری گردید.

پس از تدوین و تنظیم پرسشنامه به‌منظور حصول اطمینان از **روایی و اعتبار** آن پیش‌آزمونی به عمل آمد. قبل از توزیع پرسشنامه هدف از اجرای کار برای پاسخ‌دهندگان توضیح داده شود و از یادشدگان خواسته شود ضمن دادن پاسخ، نظرشان درباره محتوای سؤالات ابراز نمایند تا در مرحله نهایی، سؤالات مبهم و نارسا مورد بازبینی و تجدیدنظر قرار گیرند. روایی پرسشنامه با استفاده از روش روایی محتوا صورت گرفت و از نظرات تعدادی از خبرگان مطلع نسبت به مسائل محیط امنیت ملی استفاده گردید.

یافته‌های تحقیق و تحلیل داده‌ها:

اجرای پرسشنامه باز: در مرحله نخست، سیزده نفر از مسئولین و دست‌اندرکاران خبره^۱ از طریق پرسشنامه باز و مصاحبه عمیق مورد پرسش قرار گرفته‌اند. دیدگاه‌های خود را پیرامون عناصر تأثیرگذار و عدم قطعیت‌ها شامل ۱۳۳ عامل تأثیرگذار به تفکیک ۳۶ عامل سیاسی، ۲۹ عامل اقتصادی، ۲۰ عامل فرهنگی، ۱۷ عامل امنیتی، ۱۸ عامل نظامی و ۱۳ عامل فناوری تأثیرگذار بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران ارائه کرده‌اند.

اجرای پرسشنامه بسته: در این مرحله همه نکات و جوانب و نقاط کور (مبهم) و علائم ضعیفی که

^۱ شامل مسئولان سابق و کنونی دبیرخانه شورای عالی امنیتی ملی، معاونین وزارت امور خارجه، شورای راهبردی

ممکن بود از نگاه مسئولین و نخبگان و خبرگان مغفول مانده باشد، برجسته شده که نهایتاً پرسشنامه ای بسته شامل ۱۸ گویه (عامل) تأثیرگذار سیاسی، ۱۷ گویه تأثیرگذار اقتصادی، ۱۱ گویه تأثیرگذار فرهنگی، ۲۳ گویه تأثیرگذار امنیتی، ۱۸ گویه تأثیرگذار نظامی و ۸ گویه تأثیرگذار فناوری و در مجموع ۹۴ عامل تأثیرگذار بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران شده است. سپس بر اساس مقیاس لیکرت برای پاسخ به هر گویه دو پاسخ تحت عنوان «میزان تأثیرگذاری» و «میزان قطعیت پذیری» در محیط امنیت ملی با پنج گزینه «خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم» پیش‌بینی شد و از پاسخ‌دهندگان خواسته شد که به یکی از گزینه‌های هر دو پاسخ که بیشتر با نظرشان منطبق است با علامت ضربدر (x) تعیین نمایند.

پرسشنامه بسته مذکور به صورت تفکیک شده در اختیار مدیران میانی در حوزه سیاست خارجی و امنیتی ملی قرار داده شد؛ بنابراین، در این جامعه آماری شانزده نفر از متولیان امنیت ملی، به‌عنوان مدیران و کارشناسان داخلی - درون سازمانی^۱ - در نظر گرفته شده و سی و هشت نفر عنوان مدیران و کارشناسان سایر دستگاه‌ها، خارجی - برون‌سازمانی^۲ - لحاظ شده‌اند. تعداد افراد پرسش‌شونده در روش سناریونویسی در حدی است که محقق بر اساس پاسخ‌های دریافتی و میزان مشابهت در آن‌ها، به اشباع و کفایت برسد.

یافته‌های تحقیق:

«چگونگی تحلیل مؤلفه‌ها به لحاظ تأثیرگذاری و عدم قطعیت»: گویه‌هایی که پتانسیل بالایی از تأثیرگذاری و عدم قطعیت را به نمایش می‌گذارند، بیانگر روندهایی هستند که کارشناسان درون‌سازمانی و برون‌سازمانی به‌خوبی آن را تشخیص داده‌اند. نکته مهم، نقاط کوری هستند که به چالش و شکاف دیدگاه برون‌سازمانی و درون‌سازمانی مربوط می‌شوند. وجود، تنوع و تعدد نقاط کور مزیت اصلی تحلیل در سناریونویسی است که موجب می‌شوند دیدگاه‌های درون‌سازمانی، مورد بررسی‌های دقیق‌تر قرار گیرند. علائم ضعیف که درصد کمی را در مؤلفه‌های تأثیرگذاری و عدم قطعیت به خود اختصاص می‌دهند، نشانگر آن است که تغییرات بنیادین در نگرش کارشناسان داخلی و خارجی وجود ندارد.

مؤلفه سیاسی به لحاظ تأثیرگذاری: در مؤلفه سیاسی ۱۸ گویه تعریف گردید. در تحلیل پاسخ‌های مؤلفه سیاسی مشخص شد که گویه‌های حمایت آمریکا از ائتلاف اعراب و رژیم صهیونیستی در مقابله

^۱ شامل ۱۶ نفر از کارشناسان دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی می‌گردد.

^۲ شامل ۳۸ نفر از کارشناسان ارشد و مدیران میانی وزارت امور خارجه، وزارت اطلاعات، سپاه پاسداران و ارتش جمهوری اسلامی می‌شود.

با جمهوری اسلامی ایران و رقابت روسیه و غرب از بیشترین پتانسیل‌های تأثیرگذاری برخوردارند. **مؤلفه سیاسی به لحاظ عدم قطعیت:** در تحلیل مؤلفه سیاسی که شامل ۱۸ گویه می‌گردد، گویه‌های تغییر سیاست خارجی آمریکا در منطقه و توسعه الگوی مردم سالاری دینی جمهوری اسلامی در منطقه در زمره علائم ضعیف بشمار می‌روند و گویه آینده مناسبات ایران و آمریکا و تداوم سیاست‌های چالشگرانه ایران علیه سیاست‌های سلطه‌جویانه آن کشور به‌عنوان نقطه کور تعریف می‌شود.

مؤلفه اقتصادی به لحاظ تأثیرگذاری: در مؤلفه اقتصادی ۱۷ گویه تعریف شده است. گویه‌های اقتصادی نشان می‌دهد که میزان ذخایر انرژی در منطقه و امنیت مسیرهای انتقال آن، تأثیر نوسانات تولید و بهای انرژی در رفتار سیاست خارجی کشورهای منطقه، شکاف اقتصادی درونی و میان کشورهای منطقه، تشدید بحران آب و نحوه جذب سرمایه‌گذاری خارجی در اقتصاد ایران از بیشترین پتانسیل‌های تأثیرگذاری برخوردارند.

مؤلفه اقتصادی به لحاظ عدم قطعیت: در تحلیل مؤلفه اقتصادی به لحاظ عدم قطعیت که شامل ۱۷ گویه می‌گردد پیشی گرفتن شاخص‌های رشد اقتصادی کشورهای منطقه از جمهوری اسلامی، افزایش جذب سرمایه‌گذاری خارجی و افزایش ظرفیت توریسم به‌عنوان علائم ضعیف تعریف شده و تشدید مشکلات اقتصادی آمریکا به عنوان نقطه کور تلقی می‌گردد.

مؤلفه فرهنگی به لحاظ تأثیرگذاری: در تحلیل پاسخ‌های مربوط به ۱۱ گویه فرهنگی تأثیرگذار، گویه‌های افزایش نقش ایران فرهنگی و زبان فارسی در منطقه و افزایش نقش مذهب در رویکردهای سیاسی و فرهنگی دولت‌های منطقه از بیشترین پتانسیل تأثیرگذاری برخوردار است

مؤلفه فرهنگی به لحاظ عدم قطعیت: در تحلیل مؤلفه فرهنگی به لحاظ عدم قطعیت که شامل ۱۷ گویه می‌گردد، گویه‌های افزایش نقش ایران فرهنگی و زبان فارسی در منطقه در میان نخبگان و افکار عمومی مسلمانان جزء علائم ضعیف تعریف شده و رشد فرهنگ استکبارستیزی در میان نخبگان و افکار عمومی مسلمان منطقه در زمره نقطه کور محسوب می‌شود.

مؤلفه امنیتی به لحاظ تأثیرگذاری: در مؤلفه امنیتی ۲۳ گویه مورد شناسایی قرار گرفته است. در این میان پاسخ‌ها، گویه‌های توان امنیت سازی جمهوری اسلامی ایران، تداوم سیاست جمهوری اسلامی ایران از جبهه مقاومت، افزایش فشارهای امنیتی بر ژئوپلیتیک شیعه در منطقه و تلقی رژیم صهیونیستی از جمهوری اسلامی ایران به‌منزله تهدید وجودی از بیشترین پتانسیل تأثیرگذاری برخوردارند.

مؤلفه امنیتی به لحاظ عدم قطعیت: در تحلیل مؤلفه امنیتی به لحاظ عدم قطعیت که شامل ۲۳ گویه می‌گردد گویه‌های نقش گروه‌های تکفیری در فرسایش و تضعیف عمق استراتژیک و ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران، سیاست اروپا در جلب حمایت از مشارکت ایران در موازنه منطقه ای و

شکل‌گیری نظام امنیتی توافق شده در منطقه به‌عنوان علائم ضعیف تعریف شده‌اند و کاهش اتکای امنیتی و راهبردی عربستان و رژیم صهیونیستی به آمریکا در زمره نقاط کور محسوب می‌شوند.

مؤلفه نظامی به لحاظ تأثیرگذاری: در مطالعه پاسخ‌های مربوط به ۱۸ گویه نظامی، گویه‌های تداوم ائتلاف نظامی تحت رهبری آمریکا برای مقابله با داعش و تروریسم در منطقه، افزایش خریدهای تسلیحاتی پیشرفته و راهبردی توسط کشورهای منطقه، پُررنگ شدن نظامی‌گری ترکیه، تلاش عربستان برای تشکیل عربی (اسلامی) و فرسایشی شدن مناقشات نظامی در افغانستان، عراق، سوریه، یمن و... از بیشترین پتانسیل تأثیرگذاری برخوردار است.

مؤلفه نظامی به لحاظ عدم قطعیت: در تحلیل پاسخ‌های مؤلفه نظامی به لحاظ عدم قطعیت که شامل ۱۸ گویه می‌گردد، گویه‌های افزایش حضور نظامی قدرت‌های اروپایی در منطقه و توسعه ناتو به سمت شمال و شرق ایران جزء علائم ضعیف بوده و افزایش نظامی‌گری آمریکا در منطقه در زمره نقاط کور بشمار می‌رود.

مؤلفه فناوری به لحاظ تأثیرگذاری: تحلیل پاسخ‌های ۸ گویه در مؤلفه فناوری حاکی است، گویه‌های تلاش کشورهای منطقه برای خرید و دستیابی به دانش و فناوری هسته‌ای و توسعه پرشتاب فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشورهای منطقه از بیشترین پتانسیل تأثیرگذاری برخوردار است.

مؤلفه فناوری به لحاظ عدم قطعیت: تحلیل پاسخ‌های مؤلفه فناوری که شامل ۸ گویه می‌گردد، به لحاظ عدم قطعیت نشان می‌دهد که در این قلمرو علائم ضعیفی را شاهد نیستیم ولی تلاش برخی از کشورهای منطقه به فناوری‌های پیشرفته از جمله پهپادهای پیشرفته به‌عنوان نقطه کور محسوب می‌گردد.

عدم قطعیت	تأثیرگذاری	
تغییر رفتار سیاست خارجی آمریکا در منطقه	۱- حمایت آمریکا از ائتلاف اعراب و رژیم صهیونیستی در مقابله با جمهوری اسلامی ایران	مؤلفه‌های سیاسی
توسعه الگوی مردم‌سالاری دینی جمهوری اسلامی در منطقه	۲- رقابت فزاینده روسیه و غرب	
نقطه کور: آینده مناسبات ایران و آمریکا تداوم سیاست‌های چالش‌گرانه ایران علیه سیاست‌های سلطه‌جویانه آن کشور	۱- افزایش نقش ایران فرهنگی و زبان فارسی در منطقه	مؤلفه‌های فرهنگی
افزایش نقش ایران فرهنگی و زبان فارسی در منطقه در میان نخبگان و افکار عمومی مسلمانان	۲- افزایش نقش مذهب در رویکردهای سیاسی و فرهنگی دولت‌های منطقه	
نقطه کور: رشد فرهنگ استکبارستیزی در میان نخبگان و افکار عمومی مسلمان منطقه		

پیشی گرفتن شاخص‌های رشد اقتصادی کشورهای منطقه از جمهوری اسلامی،	۱- میزان ذخایر انرژی در منطقه و امنیت مسیرهای انتقال آن	مؤلفه‌های اقتصادی
	۲- تأثیر نوسانات تولید و بهای انرژی در رفتار سیاست خارجی کشورهای منطقه	
	۳- شکاف اقتصادی درونی و میان کشورهای منطقه	
	۴- تشدید بحران آب	
	۵- نحوه جذب سرمایه‌گذاری خارجی در اقتصاد ایران	
افزایش جذب سرمایه‌گذاری خارجی افزایش ظرفیت توریسم		
نقطه کور: تشدید مشکلات اقتصادی آمریکا به‌عنوان	۱- گویه‌های تداوم ائتلاف نظامی تحت رهبری آمریکا برای مقابله با داعش و تروریسم در منطقه	مؤلفه‌های نظامی
	۲- افزایش خریدهای تسلیحاتی پیشرفته و راهبردی توسط کشورهای منطقه	
	۳- پُررنگ شدن نظامی‌گری ترکیه، تلاش عربستان برای تشکیل عربی (اسلامی)	
	۴- فرسایشی شدن مناقشات نظامی در افغانستان، عراق، سوریه، یمن	
افزایش حضور نظامی قدرت‌های اروپایی در منطقه و توسعه ناتو به سمت شمال و شرق ایران		
نقطه کور: افزایش نظامی‌گری آمریکا در منطقه	۱- توان امنیت‌سازی جمهوری اسلامی ایران	مؤلفه‌های امنیتی
	۲- تداوم سیاست جمهوری اسلامی ایران از جبهه مقاومت	
	۳- افزایش فشارهای امنیتی بر ژئوپلیتیک شیعه در منطقه تلقی رژیم	
	۴- صهیونیستی از جمهوری اسلامی ایران به‌منزله تهدید وجودی	
نقش گروه‌های تکفیری در فرسایش و تضعیف عمق استراتژیک و ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران،		
سیاست اروپا در جلب حمایت از مشارکت ایران در موازنه منطقه ای		
شکل‌گیری نظام امنیتی توافق شده در منطقه		
نقطه کور: کاهش اتکای امنیتی و راهبردی عربستان و رژیم صهیونیستی به آمریکا		
نقطه کور: تلاش برخی از کشورهای منطقه به فناوری‌های پیشرفته از جمله پهپادهای پیشرفته	۱- تلاش کشورهای منطقه برای خرید و دستیابی به دانش و فناوری هسته ای	مؤلفه‌های فناوری
	۲- توسعه پرشتاب فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشورهای منطقه	

جدول تحلیل مؤلفه‌ها به لحاظ تأثیرگذاری و عدم قطعیت

تحلیل یافته‌ها:

«تحلیل روندها و عدم قطعیت»: هدف کلی تحلیل روندها و عدم قطعیت، بحث و ارزیابی روندها و عدم قطعیت‌های مهم (شوئنکر و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۱) مرتبط به محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران است. به‌طور خاص، عدم قطعیت‌های مهم تحلیل می‌شوند تا دو فرامقوله کلیدی به دست آید که برای ساختن سناریو در گام چهارم مورد نیاز هستند.

تحلیل روندها و عدم قطعیت مؤلفه سیاسی: در تحلیل شبکه تأثیرگذاری / عدم قطعیت مؤلفه سیاسی می‌توان گفت که گویه‌های «آینده مناسبات ایران و آمریکا و تداوم سیاست‌های چالشگرانه جمهوری اسلامی علیه سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا، تلاش عربستان برای رهبری جهان عرب و حفظ فضای تنش و چالش علیه جمهوری اسلامی ایران و حمایت آمریکا از ائتلاف اعراب و رژیم صهیونیستی در مقابله با جمهوری اسلامی ایران» در زمره عدم قطعیت‌های حیاتی مؤلفه سیاسی برشمرده می‌شوند. همچنین گویه‌های «رقابت روسیه و غرب بر سر موضوعات منطقه ای و تداوم و توسعه بی‌ثباتی سیاسی در کشورهای منطقه»، بیانگر روندهای سیاسی قوی در تحلیل محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران است.

تحلیل روندها و عدم قطعیت مؤلفه اقتصادی: بر اساس تحلیل شبکه تأثیرگذاری / عدم قطعیت مؤلفه اقتصادی، گویه‌های «توسعه نیافتگی اقتصادی زیرساخت و ناموزونی توسعه کشورهای منطقه و تشدید شکاف طبقاتی، وابستگی اقتصاد کشور و دیگر کشورهای منطقه به صادرات نفت و گاز» به‌عنوان عدم قطعیت‌های حیاتی مؤلفه اقتصادی محسوب می‌گردند. گویه‌های «ذخایر انرژی منطقه و امنیت مسیرهای انتقال آن برای اقتصاد جهانی، تبدیل شدن به هاب اقتصادی انرژی و ارتباطات در منطقه و پیشرفت در شاخص‌های اقتصادی»، نشان دهنده روندهای مؤثر اقتصادی در تحلیل محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران است.

تحلیل روندها و عدم قطعیت مؤلفه فرهنگی: تحلیل شبکه تأثیرگذاری / عدم قطعیت مؤلفه فرهنگی حاکی است، گویه‌های «تداوم و تشدید جنگ نرم فرهنگی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران، تشدید مناقشات مذهبی، تعمیق شکاف شیعه - سنی و پُررنگ شدن هویت‌های مذهبی در منطقه، تداوم تعارضات ماهوی گفتمان انقلاب اسلامی با گفتمان سلطه در منطقه» به‌عنوان عدم قطعیت‌های حیاتی حیاتی مؤلفه فرهنگی بشمار می‌روند. همچنین گویه‌های «رقابت گفتمانی شیعه، اخوانی و سلفی - تکفیری، رشد تفکرات طائفی در منطقه، رواج و توسعه ایدئولوژی تکفیری و تلاش سیاست نظام سلطه در بسط تفکر و الگوی زندگی سکولاریسم»، در زمره روندهای مؤثر فرهنگی می‌باشند.

تحلیل روندها و عدم قطعیت مؤلفه امنیتی: تحلیل شبکه تأثیرگذاری / عدم قطعیت مؤلفه امنیتی نشان

می‌دهد، گویه‌های «تداوم حمایت از جبهه مقاومت، افزایش فشارهای امنیتی بر ژئوپلیتیک شیعه در منطقه، افزایش هزینه‌های امنیتی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، تلاش نظام سلطه برای حفظ برتری امنیتی رژیم صهیونیستی در منطقه و تلقی رژیم صهیونیستی از جمهوری اسلامی ایران به‌منزله تهدید وجودی» به‌عنوان عدم قطعیت‌های حیاتی مؤلفه امنیتی تعریف می‌شوند. در کنار آن، «گویه‌های افزایش دولت‌های ورشکسته در منطقه، سیاست آمریکا در مهار و کاهش نفوذ ایران و اشاعه ایران هراسی، تقویت اتحاد جبهه مقاومت در مقابله با تروریسم و موازنه سازی با دیگر رقبای منطقه‌ای، شکل‌گیری ائتلاف‌های امنیتی - راهبردی قدرت‌های منطقه‌ای، توسعه تروریسم تکفیری در گستره آسیای غربی و نقش گروه‌های تروریستی تکفیری به‌عنوان ابزار جنگ نیابتی» به‌عنوان روندهای مؤثر امنیتی بشمار می‌روند.

تحلیل روندها و عدم قطعیت مؤلفه نظامی: تحلیل شبکه تأثیرگذاری/قطعیت‌پذیری مؤلفه نظامی بیانگر آن است که گویه‌های «افزایش خریدهای تسلیحاتی پیشرفته و راهبردی توسط کشورهای منطقه از غرب، تداوم محدودیت‌های نظامی، تسلیحاتی و موشکی علیه جمهوری اسلامی ایران و فرسایشی شدن و تداوم مناقشات نظامی در افغانستان، سوریه، عراق، یمن و...» در زمره عدم قطعیت‌های حیاتی مؤلفه نظامی محسوب می‌گردند. به‌علاوه، گویه‌های «بومی شدن توان نظامی عناصر جبهه مقاومت، تلاش‌های قدرت‌های منطقه‌ای برای دستیابی به تسلیحات نظامی نامتعارف و برتری طلبی نظامی» روندهای مؤثر نظامی در محیط امنیتی است

تحلیل روندها و عدم قطعیت مؤلفه فناوری: طبق تحلیل شبکه تأثیرگذاری/عدم قطعیت مؤلفه فناوری، گویه‌های «تأثیر روزافزون اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در تشدید چالش‌های مذهبی - قومی در منطقه و توسعه پرشتاب فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشورهای منطقه» به‌عنوان عدم قطعیت‌های قوی مؤلفه فناوری بشمار رفته و گویه‌های «تلاش برخی از کشورهای منطقه برای دستیابی به فناوری موشکی و پهپادهای پیشرفته، توسعه تهدیدات سایبری و تلاش نظام سلطه برای محدودیت دسترسی به دانش فناوری فوق پیشرفته» از جمله روندهای مؤثر مؤلفه فناوری است.

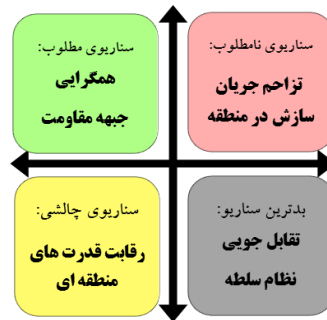
روندهای مؤثر	عدم قطعیت‌های حیاتی	
رقابت روسیه و غرب بر سر موضوعات منطقه ای	آینده مناسبات ایران و آمریکا و تداوم سیاست‌های چالشگرانه جمهوری اسلامی علیه سیاست‌های منطقه ای آمریکا، تلاش عربستان برای رهبری جهان عرب و حفظ فضای تنش و چالش علیه جمهوری اسلامی ایران	مؤلفه‌های سیاسی
تداوم و توسعه بی‌ثباتی سیاسی در کشورهای منطقه	حمایت آمریکا از ائتلاف اعراب و رژیم صهیونیستی در مقابله با ایران	
ذخایر انرژی منطقه و امنیت مسیرهای انتقال آن برای اقتصاد جهانی	توسعه نیافتگی اقتصادی زیرساخت و ناموزونی توسعه کشورهای منطقه و تشدید شکاف طبقاتی	
تبدیل شدن به هاب اقتصادی انرژی و ارتباطات در منطقه و پیشرفت در شاخص‌های اقتصادی	وابستگی اقتصاد کشور و دیگر کشورهای منطقه به صادرات نفت و گاز	مؤلفه‌های فرهنگی
رقابت گفتمانی شیعه، اخوانی و سلفی-تکفیری	تداوم و تشدید جنگ نرم فرهنگی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران، تشدید مناقشات مذهبی	
رشد تفکرات طائفی در منطقه، رواج و توسعه ایدئولوژی تکفیری تلاش سیاست نظام سلطه در بسط تفکر و الگوی زندگی سکولاریسم	تعمیق شکاف شیعه - سنی و پُررنگ شدن هویت‌های مذهبی در منطقه تداوم تعارضات ماهوی گفتمان انقلاب اسلامی با گفتمان سلطه در منطقه	
بومی شدن توان نظامی عناصر جبهه مقاومت	افزایش خریدهای تسلیحاتی پیشرفته و راهبردی کشورهای منطقه از غرب	مؤلفه‌های نظامی
تلاش‌های قدرت‌های منطقه ای برای دستیابی به تسلیحات نظامی نامتعارف و برتری طلبی نظامی	تداوم محدودیت‌های نظامی، تسلیحاتی و موشکی علیه ایران فرسایشی شدن و تداوم مناقشات نظامی در افغانستان، سوریه، عراق، یمن و...	
گویه‌های افزایش دولت‌های ورشکسته در منطقه	تداوم حمایت از جبهه مقاومت	
سیاست آمریکا در مهار و کاهش نفوذ ایران و اشاعه ایران هراسی	افزایش فشارهای امنیتی بر ژئوپلیتیک شیعه در منطقه	مؤلفه‌های امنیتی
تقویت اتحاد جبهه مقاومت در مقابله با تروریسم و موازنه سازی با دیگر رقبای منطقه ای	افزایش هزینه‌های امنیتی قدرت‌های منطقه ای و فرمانطقه ای، تلاش نظام سلطه برای حفظ برتری امنیتی رژیم صهیونیستی در منطقه	
شکل‌گیری ائتلاف‌های امنیتی- راهبردی قدرت‌های منطقه ای توسعه تروریسم تکفیری در گستره آسیای غربی	تلقی رژیم صهیونیستی از جمهوری اسلامی ایران به منزله تهدید وجودی	
نقش گروه‌های تروریستی تکفیری به‌عنوان ابزار جنگ نیابتی	تأثیر روزافزون اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در تشدید چالش‌های مذهبی- قومی در منطقه	
تلاش برخی از کشورهای منطقه برای دستیابی به فناوری موشکی و پهپادهای پیشرفته	توسعه پرشتاب فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشورهای منطقه	
توسعه تهدیدات سایبری و تلاش نظام سلطه برای محدودیت دسترسی به دانش فناوری فوق پیشرفته		مؤلفه‌های فناوری

جدول شبکه تحلیل روندها و عدم قطعیت‌ها

نتیجه گیری و پیشنهاد:

نتایج: بر اساس فرآیند سناریونویسی، ما به سوی تدوین سناریوهای محتمل در محیط امنیتی نیل می‌کنیم. این سناریوها وضعیت جمهوری اسلامی را در تناسب با محیط پیرامونی ترسیم کرده که بر مبنای آن می‌توان راهبردها را بر مبنای گفتمان ولایت فقیه و نظرات کارشناسی در سطوح گوناگون ملی ارائه نمود.

ماتریس سناریوها در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران: هدف کلی گام سناریوسازی و ماتریس سناریو، تدوین چهار سناریوی متمایز آینده است. (شوئنکر و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۵) سناریوها ما را قادر می‌سازد تا به نحو بهتری برای تصمیمات راهبردی آماده شویم. به‌ویژه در مواقع بی‌ثباتی و عدم قطعیت فزاینده. (همان: ۱۰۶) سناریوهای محتمل چهارگانه در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران که از منابع شش‌گانه شامل رهنمودها و دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در قبال محیط امنیتی کشورمان، سیاست‌های کلی نظام مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام، دیدگاه‌های مسئولین امنیت ملی در حوزه محیط پیرامونی، دیدگاه کارشناسان دستگاه‌های متولی روابط خارجی، نظرات صاحب نظرات آکادمیک در زمینه محیط امنیتی، راهبردها و سیاست‌های مصوب آمریکا در قبال جمهوری اسلامی ایران و منطقه طی دهه اخیر استخراج و فهم گردیده، این موارد را در بر می‌گیرد:

عناوین سناریوهای چهارگانه آینده برای محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران

سناریوهای چهارگانه محیط امنیتی جمهوری اسلامی، مقدمه طراحی راهبرد کنش فعال در تدوین و طراحی سناریوهای چهارگانه برای ترسیم راهبردهای کنش فعال در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، از روش ایجاد تصویر بزرگ استفاده می‌شود. گزاره‌های اصلی هریک از سناریوها به این شرح است:

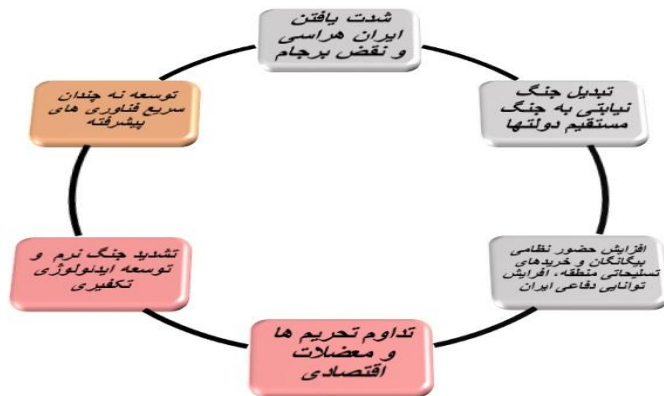
الف) سناریوی تقابل جویی نظام سلطه (بدترین سناریو)

[جمهوری اسلامی ایران بیش از پیش درگیر منازعات منطقه‌ای می‌شود.]

با نقض مکرر «برجام»، سیاست‌های ایران هراسی و ضد ایرانی آمریکا و حمایت این کشور از ائتلاف عربی - صهیونیستی علیه جمهوری اسلامی، با شدت بیشتری ادامه می‌یابد. آمریکا به بهانه‌های موشکی، مبارزه با تروریسم و حمایت از حقوق بشر تحریم‌های جدیدی علیه ایران وضع می‌کند. با شدت گرفتن منازعات میان قدرت‌های منطقه ای، جنگ‌های نیابتی در سوریه و عراق به جنگ مستقیم رژیم سعودی با جمهوری اسلامی ایران منجر می‌شود.

به موازات افزایش شدید خرید تسلیحاتی کشورهای عرب حاشیه جنوبی خلیج فارس، حضور نظامی قدرت‌های فرامنطقه ای به لحاظ کمی و کیفی افزایش قابل توجهی پیدا می‌کند. با تداوم تحریم‌ها، اقتصاد کشور در وضعیت ضعف و رکود باقی می‌ماند و رشد اقتصادی کشور بسیار پایین خواهد بود، افزایش معضلات اقتصادی مهم‌ترین دغدغه کشور خواهد بود. تشدید جنگ نرم غرب علیه کشور از یک سو و تعمیق مناقشات مذهبی شیعه - سنی از سوی دیگر، محیط امنیتی کشور را زمینه‌ساز توسعه گروه‌های تکفیری - سلفی می‌کند. به‌رغم تحریم‌ها و محدودیت‌های تحمیلی قدرت‌های بزرگ، جمهوری اسلامی ایران به رشد نه‌چندان سریع خود در زمینه توسعه فناوری‌ها و توانمندی دفاع سایبری ادامه می‌دهد. در مقابل جنگ سایبری آمریکا و رژیم‌های سعودی و صهیونیستی علیه کشور تشدید می‌شود.

نمودار سناریوی تقابل جویی نظام سلطه

ب) سناریوی تزاخم جریان سازش در منطقه (سناریوی نامطلوب)
 [استکبار و جریان سازش در منطقه می‌کوشند، جمهوری اسلامی ایران را در منطقه زمین‌گیر کنند].

تنش و منازعات قدرت‌های منطقه‌ای در قالب جنگ‌های نیابتی ادامه خواهد داشت. رژیم صهیونیستی و گروه‌های تکفیری به سیاست‌های ایذایی خود علیه جمهوری اسلامی و محور مقاومت ادامه می‌دهند.

آمریکا حفظ برتری نظامی و امنیتی رژیم صهیونیستی را در اولویت منطقه‌ای خود قرار داده و سیاست جمهوری اسلامی ایران در حمایت از محور مقاومت تداوم یافته و بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به دنبال مهار بحران با شیوه‌های دیپلماتیک هستند.

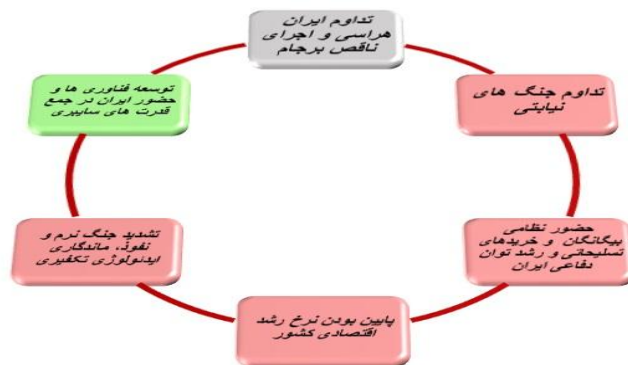
هرچند آمریکا خود را متعهد به اجرای برجام می‌داند ولی به سیاست‌های خصمانه خود علیه جمهوری اسلامی ایران ادامه می‌یابد. رژیم صهیونیستی و برخی از کشورهای عربی منطقه از آن، به‌عنوان فرصتی در اعمال دشمنی با ایران استفاده می‌کنند.

به دلیل مشکلات مالی کشورهای منطقه و فشار مخالفان فروش تسلیحات، خریدهای نظامی با سرعت و شدت کمتری ادامه یافته و ایران فناوری پیشرفته دفاعی خود را ارتقاء می‌بخشد. حضور نظامی قدرت‌های فرامنطقه‌ای همچنان ادامه دارد.

به‌رغم رفع تحریم‌های هسته‌ای، به دلیل باقی ماندن ساختار تحریم‌ها و موانع داخلی، رشد اقتصادی از نرخ پایینی برخوردار است. به‌رغم برخی از اقدامات رکود بر اقتصاد حاکم بوده و کشور همچنان با چالش‌های اقتصادی دست‌وپنجه نرم می‌کند.

با به اوج رسیدن جنگ نرم علیه جمهوری اسلامی، نفوذ در آرکان نظام در دستور کار آمریکا و غرب قرار گرفته و ایدئولوژی تکفیری به پدیده‌ای ماندگار در محیط امنیتی کشور مبدل می‌گردد.

توسعه فناوری‌ها با رفع برخی از تحریم‌های هسته‌ای در حد قابل‌قبول تداوم یافته و جمهوری اسلامی ایران در جمع قدرت‌های اصلی سایبری جهان قرار می‌گیرد.

سناریوی تزامم جریان سازش در منطقه

(ج) سناریوی رقابت قدرت‌های منطقه‌ای (سناریوی چالشی)

[جمهوری اسلامی ایران از مزیت‌های رقابتی خود در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی بهره می‌گیرد.]

آمریکا به تدریج سیاست‌های خود را در قبال ایران، فارغ از متحدین سعودی و صهیونیستی تنظیم می‌کند. کشورهای منطقه در جهت خروج از فضای تنش حرکت کرده و اروپا در جهت عادی‌سازی مناسبات سیاسی، اقتصادی و امنیتی با ایران اقدام می‌کند.

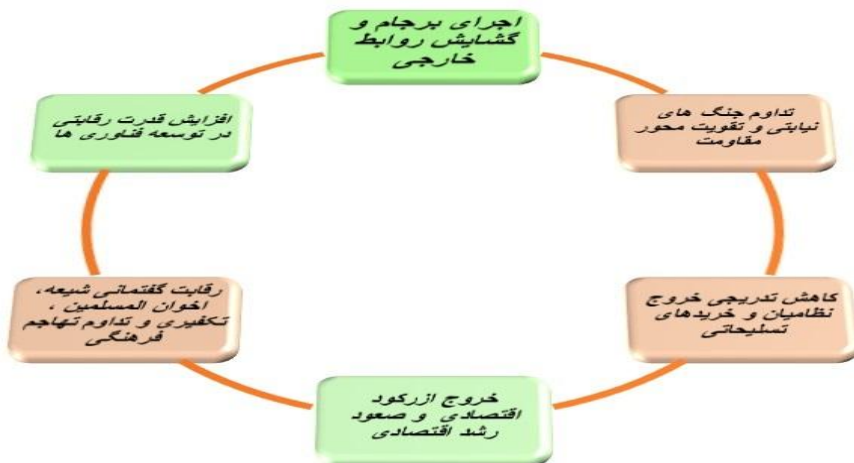
محور مقاومت به‌طور نسبی به ثبات می‌رسد، گروه‌های تکفیری به لحاظ قلمرو جغرافیایی تضعیف شده و رژیم صهیونیستی در توازن راهبردی با محور مقاومت قرار می‌گیرد.

خریدهای تسلیحاتی کشورهای عرب منطقه سیر نزولی به خود می‌گیرد و با خروج تدریجی نظامیان فرامنطقه‌ای، کشورهای منطقه مسئولیت‌های نظامی بیشتری بر عهده می‌گیرند.

با اجرای برجام و توفیق نسبی در اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، رشد اقتصادی کشور به‌طور میانگین تا ۴٪ خواهد رسید و کشور به تدریج از رکود خارج می‌شود.

رقابت گفتمانی شیعه، اخوان المسلمین و تکفیری، وجه غالب فرهنگی منطقه خواهد بود. تفکر طائفی و تکفیری به رشد خود ادامه خواهد داد. تهاجم فرهنگی غرب علیه باورها، ارزش‌ها و هنجارهای اسلام و انقلاب ادامه می‌یابد.

قدرت‌های منطقه‌ای تلاش‌های خود را در ارتقای فناوری شدت داده و برخی از کشورها موقعیت بهتری پیدا می‌کنند. با این حال، زیرساخت‌های فناوری در ایران، قدرت رقابت‌پذیری کشور را بالا برده است.

نمودار سناریوی رقابت قدرت‌های منطقه‌ای

(د) سناریوی همگرایی جبهه مقاومت (سناریوی مطلوب)

[جمهوری اسلامی ایران جایگاه خود را به عنوان یک قدرت نوظهور جهانی تثبیت می کند.]

وزن و منزلت ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران افزایش یافته و رژیم صهیونیستی دچار انزوا می گردد. آمریکا در رویکرد تقابلی خود با ایران دچار تردیدهای اساسی می شود. محور مقاومت به ثبات نسبی می رسد.

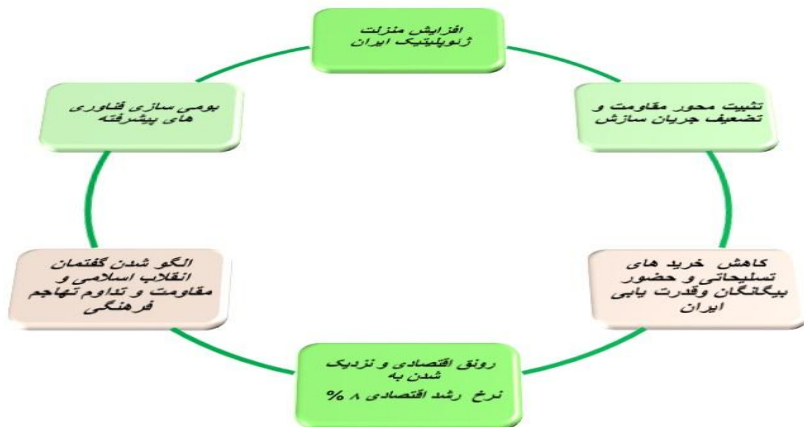
جریان سازش در پی شکست هایش در سوریه، یمن و عراق به شدت تضعیف می گردد. آمریکا با متحدین منطقه ای خود دچار انشقاق و اختلاف شده و رژیم صهیونیستی در تله انتفاضه گرفتار می شود. گروه های تکفیری به تدریج از محیط امنیتی ایران دور شده و در شمال آفریقا و جنوب اروپا متمرکز می شوند.

ضعف مالی و تردید کشورهای منطقه، منجر به کاهش خریدهای نظامی از غرب می شود. با این همه فناوری های نظامی و بالستیک در جمهوری اسلامی ایران به سرعت رشد می کنند.

اجرای اقتصاد مقاومتی و رفع تحریم ها، فرصتی برای اقتصاد ایران فراهم می سازد تا بنیان های اقتصادی را تقویت کرده و رشد اقتصادی به نرخ پیش بینی شده ۸٪ در سند چشم انداز نزدیک شود.

تحولات منطقه، گفتمان انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت را به عنوان الگوی قابل پذیرش و تحقق مطرح ساخته و تلاش های آمریکا برای نفوذ فرهنگی و اجتماعی در ایران تشدید می شود.

گشایش سیاسی کشور و رفع برخی از تحریم ها، اجازه بهره برداری از فناوری های پیشرفته و بومی سازی آن را برای جمهوری اسلامی ایران، فراهم می سازد. در منطقه رقابتی فراگیر برای دستیابی به فناوری های پیشرفته شکل می گیرد.

نمودار سناریوی همگرایی جبهه مقاومت

نتایج: به‌طور کلی سناریوها و راهبردهای منبعث از آن در محیط‌های چالشی آفریده می‌شوند که با محوریت قرار دادن فرصت‌ها و تهدیدات در آن محیط شکل‌گرفته و اجرا می‌شوند. محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران از معدود نقاط چالشی جهان است که هم‌زمان در آن، فرصت‌ها و تهدیدات متنوعی وجود دارد. در مصاحبه با خبرگان، تصویر روشنی از این فرصت‌ها و تهدیدات در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی، نظامی و فناوری دست کم تا پنج سال آینده ارائه نمودند که ۴۶ فرصت و ۴۹ تهدید احصاء شده است. سناریوهای حاکم بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، شامل بدترین سناریو- تقابل جویی نظام سلطه علیه جمهوری اسلامی ایران-، سناریوی نامطلوب - تزاخم جریان سازش در منطقه علیه جمهوری اسلامی ایران-، سناریوی چالشی - رقابت قدرت‌های منطقه ای- و سناریوی مطلوب - همگرایی جبهه مقاومت- می‌گردد.

ارکان راهبردهای کنش فعال: در این گام برای تدوین راهبردها، گزینه‌های مشخصی را برای هر یک از چهار سناریوی فوق استخراج می‌کنند. برای دستیابی سریع به راهبردهای کنش فعال، این منابع ذیل مورد استناد و استفاده قرار گرفته‌اند: مراجعه به نتایج تحلیل گفتمان رهبری در مورد راهبردهای کنش فعال؛ تحلیل بررسی سیاست‌های کلی نظام و برنامه‌های پنج ساله؛ استخراج نکات راهبردی از دیدگاه‌ها و پیشنهادهای که در مصاحبه‌های عمیق با ۱۳ نفر از مسئولین کنونی و سابق مرتبط با محیط امنیتی جمهوری اسلامی اخذ گردید؛ برگزاری ۱۶ جلسه جداگانه با کارشناسان درون‌سازمانی (دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی)؛ انجام ۳۶ جلسه با برخی از کارشناسان برون‌سازمانی (وزارت امور خارجه، وزارت اطلاعات و سپاه پاسداران) که توصیه‌ها، پیشنهادات و راهکارهای آنان درباره محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران اخذ شد؛ و نهایتاً تحلیل نوشته‌ها و دیدگاه‌های موجود نخبگان صاحب‌نظر در حوزه محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران.

منابع مذکور از وزن و ارزش یکسانی برخوردار نبوده و نقطه اتکا در منابع موجود به دیدگاه‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اختصاص دارد و شاکله اصلی راهبردها نیز از رهنمودها و مواضع اعلامی معظم له استخراج شده است، در تحلیل توصیه‌های راهبردی متولیان و مسئولین محیط امنیتی، کارشناسان درون‌سازمانی و کارشناسان برون‌سازمانی، مفاهیم کلیدی «مقاومت» و «نفوذ» به‌عنوان ارکان و مبنای کنش راهبردی استنباط شده و راهبردها نیز بر پایه آن شکل گرفته‌اند. عنصر «مقاومت» که جوهره و ذات آن، استکبارستیزی و مقابله با سلطه را در بطن خویش داشته و با مبانی اعتقاد دینی و ملی و سوابق تاریخی کشور همخوانی دارد. نفوذ در دو وجه آفندی و پدافندی مطرح نظر است. وجه آفندی «نفوذ» منطقه ای جمهوری اسلامی ایران، بیشتر منبعث از افزایش نفوذ منطقه‌ای و بین‌المللی کشور است و این مختصات مفهومی را فرا روی ما قرار می‌دهد: برخورداری از گفتمان تأثیرگذار

انقلاب اسلامی، برخورداری از قدرت رهبری جبهه مقاومت منطقه، الهام‌پذیری جنبش بیداری اسلامی از انقلاب اسلامی، تبدیل شدن ایران به نماد و الگوی اراده، پایداری و روحیه نزد نخبگان و افکار عمومی، برخورداری از قدرت بازیگری و سیاست‌ورزی مستقل در موضوعات بین‌المللی، تبدیل شدن به یکی از مراجع اصلی کاهش معضلات امنیتی منطقه، یگانه بودن الگوی نظام سیاسی کشور در میان نظام‌های موروثی، میلیتاریستی و سکولار منطقه، تفاوت توانمندی قدرت سخت و نرم کشور نسبت به دیگر رقبای منطقه ای و روح و جوهره بسیاری از راهبردها به منظور گسترش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در محیط امنیتی و منطقه غرب آسیا طراحی شده است. در وجه پدافندی نفوذ، سطوح نفوذ دشمن، شامل نفوذ موردی (اطلاعاتی- امنیتی) و جریانی (شبکه‌سازی در داخل مردم) مطرح بوده و انواع نفوذ شامل نفوذ اقتصادی، امنیتی، سایبری، سیاسی و نفوذ فکری- فرهنگی را در برمی‌گیرد.

راهبردهای پیشنهادی: بنابراین، با بهره‌گیری از آنچه منابع فوق به‌عنوان پیشنهادات و توصیه‌های خود مطرح کرده‌اند، می‌توان راهبردهای سیاسی- امنیتی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و فناوری بر اساس سناریوهای چهارگانه به این شرح دسته‌بندی نمود:

راهبردهای سیاسی - امنیتی

- ✓ تقویت همبستگی و اتحاد جبهه مقاومت در منطقه (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ پیشگیری از شکل‌گیری ائتلاف‌های منطقه‌ای علیه ایران و محور مقاومت (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)
- ✓ تقویت انسجام میان قدرت نظامی منطقه ای جمهوری اسلامی ایران با قدرت سیاسی برای تبدیل موقعیت‌ها به ارتقای قدرت سیاسی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲ و ۳)
- ✓ مقابله با نفوذ سیاسی - امنیتی نظام سلطه در ارکان گوناگون جمهوری اسلامی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ همکاری با اروپا در مقابله با تروریسم (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ پیشگیری از فرسایشی شدن جنگ در جبهه مقاومت (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)
- ✓ تقویت هماهنگی و انسجام در سیاست‌ها و عملکرد نهادهای جمهوری اسلامی ایران در عرصه خارجی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ افزایش مناسبات سیاسی، دیپلماتیک اقتصادی و فرهنگی با کشورهای اسلامی و منطقه (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ تقویت جبهه مقاومت به لحاظ سیاسی- دیپلماتیک در سطوح منطقه ای و بین‌المللی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲ و ۳)

- ✓ تشدید فعالیت‌های دیپلماتیک در ترغیب و فعال‌سازی روسیه چین و اروپا در مقابله با تروریسم تکفیری (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲ و ۳)
- ✓ تصحیح تصویر ایران در نزد دولت‌ها و نخبگان (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲ و ۳)
- ✓ ایجاد جنبش‌های مردمی ضد تکفیری - وهابی در دیگر کشورها به‌ویژه اروپا (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲ و ۳)
- ✓ حضور فعال و مؤثر در نهادهای بین‌المللی و جلوگیری از شکل‌گیری سازوکار تحریم‌های جدید علیه ایران و محور مقاومت (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)
- ✓ هزینه‌مند کردن توقف اجرای برجام برای طرف‌های مقابل (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)
- ✓ فعال‌سازی اهرم‌های سیاسی روسیه، چین و اروپا در صیانت از برجام (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)

راهبردهای اقتصادی

- ✓ فعال‌سازی ظرفیت‌های اقتصاد مقاومتی و خنثی‌سازی جنگ اقتصادی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ ایجاد پیوندهای اقتصادی زیرساختی با کشورهای همسایه (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ تقویت اقتصادی، مالی و زیربنایی جبهه مقاومت (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ کاهش اتکا اقتصاد ملی به درآمدهای نفتی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ حفظ و افزایش ذخایر ارزی و متنوع‌سازی سبد ارزی کشور (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ ترغیب اروپا به همکاری با جمهوری اسلامی ایران در زمینه سرمایه‌گذاری و انتقال فناوری (منطبق بر سناریو ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ حمایت سازمان یافته از صادرات غیرنفتی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ حفظ ذخایر راهبردی کالاهای اساسی و حیاتی کشور (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)
- ✓ وابسته‌سازی بخشی از نیازهای انرژی اروپا به جمهوری اسلامی ایران (منطبق بر سناریوهای ۳ و ۴)
- ✓ متنوع‌سازی کانال‌های مالی و بانکی خارجی (منطبق بر سناریوهای ۳ و ۴)
- ✓ مقابله با نفوذ اقتصادی و مالی کشورهای بیگانه در ارکان اقتصادی جمهوری اسلامی ایران (منطبق بر سناریو ۱، ۲، ۳ و ۴)

راهبردهای فرهنگی

- ✓ مقابله با رخنه فرهنگی دشمن با بهره‌گیری از ابزارهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲ و ۳)
- ✓ اشاعه گفتمان انقلاب اسلامی در منطقه (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ اشاعه فرهنگ پیروی از اهل‌بیت (علیه‌السلام) و مهدویت در منطقه (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ تقویت الگوی زیست ایرانی- اسلامی و اشاعه آن در سطح منطقه (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ ساماندهی منظومه حامیان فکری انقلاب اسلامی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ پیشگیری از تشدید درگیری درون جهان اسلام - شیعی و سنی (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ توسعه مناسبات فرهنگی با دولت‌ها، نخبگان، نهادها و افکار جهان اسلام (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ رصد و مقابله با اشاعه ایدئولوژی تکفیری در محیط درونی و پیرامونی جمهوری اسلامی ایران (مطابق سناریو ۱، ۲ و ۳)

راهبردهای نظامی

- ✓ بهبود کارایی نیروهای مسلح و افزایش سریع قابلیت عملیاتی نیروها (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ ارتقای سریع توانایی‌های آفندی و پدافندی هوایی، موشکی - بالستیک و پهپادها (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ سازمان‌دهی و آماده‌سازی یگان‌های عملیاتی بسیج مستضعفین (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ توسعه توانمندی نظامی و اطلاعاتی گروه‌های مقاومت در منطقه (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ تقویت قدرت پدافند و آفندی سایبری کشور (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)
- ✓ ایجاد ارتش نامنظم و بدون مرز جهان اسلام با محوریت جوانان شیعه در دیگر کشورها (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)

- ✓ متناسب‌سازی توانمندی سازمانی نیروهای مسلح با تهدیدات نوین (منطبق بر سناریوهای ۱ و ۲)

راهبردهای فناوری

- ✓ تمرکز بر توسعه فناوری اطلاعات - ارتباطات (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ حمایت و تقویت شرکت‌های دانش‌بنیان (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)
- ✓ افزایش سهم جمهوری اسلامی ایران در تولید جهانی علم (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)

- ✓ انتقال فناوری‌های نوین به کشور و بومی‌سازی آن‌ها در راستای پُر کردن نیازمندی‌های فناوری‌های نوین کشور (منطبق بر سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۴)

نظارت راهبردی بر محیط امنیتی

نظارت راهبردی مرحله پایانی تدوین راهبردها بر اساس تکنیک سناریونویسی بشمار می‌رود. به‌منظور نظارت راهبردی، در این مرحله می‌توان با بهره‌گیری از منابع و استخراج شاخص‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و فناوری، روندها و عدم قطعیت‌های تعیین‌کننده و حیاتی در محیط امنیتی جمهوری اسلامی، طبق شاخص‌های معتبر که در مصاحبه‌های عمیق و خبرگی به دست آمده، در معرض پایش و نظارت دائم قرار داد. همان‌گونه می‌دانیم این تحقیق بر سه مفروض استوار بوده است؛ نخست آنکه راهبردهای متخذه از سوی جمهوری اسلامی ایران به‌گونه‌ای خواهد بود که امکان رقابت مؤثر و یا حتی برتری کشور را در گستره محیط امنیتی فراهم سازد. در این خصوص رویکرد غالب گفتمان رهبری (مدظله‌العالی)، کنش فعال مبتنی بر مقاومت و نفوذ در محیط امنیتی را شکل می‌دهد. ثانیاً کنش فعال جمهوری اسلامی ایران، در جهت افزایش سطح توانمندی بازیگران محور مقاومت در مقابله با سیاست‌های استکبار و نظام سلطه در استیلا بر منابع کلیدی جهان اسلام خواهد بود و ثالثاً کنش فعال در محیط چالشی، پویا، پیچیده و بی‌ثبات غرب آسیا تنها با مقاومت، صیانت و حفاظت از همه ظرفیت‌های حضور و قابلیت‌های نفوذ در منطقه مقدور است.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود راهبردهای مذکور که همگی بر مبنای رویکرد گفتمان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شکل گرفته، به صورتی طراحی و تدوین شده‌اند تا در سناریوهای تقابلی، تزاومی، رقابتی و همکاری، منعطف بوده و پاسخگوی شرایط باشند؛ این راهبردها قادرند بر مزیت‌های رقابتی کشور افزوده و امکان حفظ برتری کشور را در محیط امنیتی فراهم سازند. به‌علاوه این راهبردها، امکان تقویت عناصر جبهه مقاومت را در منطقه را فراهم ساخته و می‌توانند حفاظت و صیانت از منافع امنیت ملی جمهوری اسلامی را در محیط پر چالش امنیتی منطقه تأمین نماید. به‌علاوه

شاهدیم، راهبردهای مذکور در مقابله با نظام سلطه و جریان سازش در منطقه و کاهش توان و نفوذ و حضور آنان در محیط امنیتی طراحی شده‌اند.

پیشنهادات: تدوین راهبرد بر اساس سناریونویسی روش نوینی است که در سال‌های اخیر به‌ویژه در مؤسسات اقتصادی و خدماتی رایج شده است. توسعه این روش به دیگر حوزه‌ها از جمله امنیت ملی و سیاست خارجی، تحولی جدید بشمار رفته و برخی از بازیگران فرامنطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ جهانی از این شیوه برای ساخت مطلوب آینده بر مبنای آنچه منافع و امنیت آنان اقتضا می‌کند، استفاده می‌کنند. طراحی سناریوها برای مواجهه با سناریوهای ممکن و متحمل، اجتناب از بدترین سناریوها و تحقق سناریوهای مطلوب و طراحی و تدوین راهبرد بر مبنای آن، شیوه‌ای است می‌توان آینده بهتری را در محیط امنیتی و حداکثر سازی منافع امنیت ملی رقم زد. طراحی راهبردها و سنجش آن با شاخص‌های نیز گویای آن است جمهوری اسلامی ایران به کدام یک از سناریوهای چهارگانه فوق نزدیک‌تر بوده و بخش‌های سیاست‌گذاری با آمادگی کامل می‌توانند با نصب العین قرار دادن ارکان راهبردی، برنامه‌های راهبردی خود را به مرحله اجرا در آورند.

محققین و پژوهشگران، اتاق‌های فکر، مؤسسات مطالعاتی و تحقیقاتی، دانشگاه‌ها در خصوص تدوین راهبردهای جمهوری اسلامی در قبال موضوعات مرتبط با محیط امنیتی، آینده‌پژوهی مبتنی بر تکنیک سناریونویسی را در دستور قرار دهند. مناسب است پژوهشگران و دانشجویان، با ورود به مصادیق مشخص از محیط امنیتی جمهوری اسلامی، راهبردهای مرتبط با سناریوپردازی تدوین نمایند. یکی از شروط موفقیت در اجرای راهبردهای مبتنی بر سناریو، تشکیل «اتاق فرمان نظارت راهبردی» است. اتاق نظارت راهبردی، ضمن پایش روندهای تأثیرگذار در محیط امنیتی و چگونگی اجرای راهبردهای کنش فعال، آن را با شاخص‌هایی که از قبل تدوین و تصویب شده‌اند، می‌سنجند و مشخص می‌کنند که در کدامین سناریو قرار داشته که بتوان منطبق با وضعیت، طراحی‌های عملیاتی مناسب انجام داد

منابع:

- ۱- امام خمینی (ره)، (۱۳۷۷). صحیفه نور، جلد‌های ۶، ۹، ۱۷، ۱۴، ۳۷، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه‌الله علیه)،
- ۲- امام خمینی (ره)، (۱۳۶۸)، وصیت‌نامه الهی - سیاسی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) تهران: نشر اسوه،
- ۳- امام خمینی (ره)، (۱۳۷۴)، تحریر الوسیله، جلد ۲، ترجمه علی اسلامی، مسئله ۵ و ۶ قم: انتشارات اسلامی.
- ۴- امام خمینی (ره)، (۱۳۹۱)، استکبارستیزی در ساحت اندیشه حضرت امام خمینی، ۱۳۹۱/۱۱/۲۹،
- ۵- امام خمینی (ره)، (۱۳۹۲)، استکبار جهانی و شیطان بزرگ از دیدگاه امام خمینی،
- ۶- امام خمینی (ره)، (۱۳۹۲)، صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی، تبیان آثار موضوعی، دفتر ششم،
- ۷- امام خمینی (ره)، (۱۳۹۲)، ایمان به غیب، ۱۳۹۲/۷/۲۵،
- ۸- امام خامنه ای (مدظله)، قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir
- ۹- حشمت زاده، محمداقرا. (۱۳۸۵). تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۱۰- دکمچیان، هرایر. (۱۳۸۳). اسلام در انقلاب، جنبش‌های اسلامی معاصر در جهان عرب، ترجمه حمید احمدی، تهران: انتشارات کیهان.
- ۱۱- شوئنکر، برکهارد، تورستن وولف، (۱۳۹۳)، برنامه‌ریزی استراتژیک مبتنی بر سناریو؛ تدوین استراتژی‌ها در دنیای نامطمئن ترجمه محمدحسین بیرامی، تهران، انتشارات دنیای اقتصاد،
- ۱۲- عساریان نژاد، حسین. (۱۳۸۸). تقریرات درس روش‌شناسی محیط امنیتی. تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی
- ۱۳- متقی، ابراهیم. (۱۳۷۸). رویارویی غرب معاصر با جهان اسلام. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۹۰ فصلنامه امنیت ملی، سال هفتم، شماره بیست و پنجم، پاییز ۱۳۹۶

- ۱۴- وبر، ماکس. (۱۳۸۵). اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری، ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پریسا منوچهری کاشانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی
- ۱۵- غرایاق زندی، داود، (۱۳۸۷)، محیط امنیتی پیرامونی جمهوری اسلامی ایران، مندرج در: مجموعه مقالات محیط امنیتی پیرامونی جمهوری اسلامی ایران، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی،
- ۱۶- متقی، ابراهیم، (۱۳۸۷)، شکل‌بندی محیط امنیتی ایران در عصر هژمونیک گرایمی آمریکا، مندرج در: مجموعه مقالات محیط امنیتی پیرامونی جمهوری اسلامی ایران، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی،
- ۱۷- حشمت زاده، محمدباقر. (۱۳۷۸). مقدمه و چارچوبی برای بررسی تأثیرات انقلاب اسلامی در کشورهای اسلامی. نامه پژوهش، شماره ۱۳-۱۲.
- ۱۸- شاکری مجید، (بهمن ۱۳۸۶)، ایران و الگوی امنیت منطقه ای در آسیای جنوب غربی، فصلنامه نگرش راهبردی ویژه‌نامه سند چشم‌انداز- راهبرد منطقه‌گرایی، شماره ۸۷
- ۱۹- آفاجانی، سعادت، (۱۳۹۵)، راهبردهای کنش فعال در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران؛ تهران دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده امنیت ملی
- ۱۵- سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران؛ قابل دسترسی در:

<http://www.vision1404.ir/fa/countriesprofiles.aspx>

منابع انگلیسی:

-Hadian, Naser, shani, Hormozi, (2011) Iran's New Security Environment Imperatives: Counter Containment or Engagement with the US, IRANIAN REVIEW of Foreign Affairs, Vol. 1, No. 4, winter 2011, pp. 13-55